

Lena Skibińska-Opoka

Geografia prawosławia w Polsce

Kościół prawosławny jest drugą co do wielkości wspólnotą religijną w Polsce i liczy - wg różnych źródeł - od 500 tys. do 1 mln wyznawców. Mało kto uświadamia sobie, że historia prawosławia na ziemiach polskich sięga tysiąca lat wstecz, a ono samo wywarło istotny wpływ na naszą kulturę. W przeszłości prawosławni zamieszkiwali na wschodzie i południowym wschodzie Rzeczypospolitej. Obecnie rozsiani są po całej Polsce. Najbardziej „prawosławnym obszarem” jest bez wątpienia Białostoczczyzna. Najmniej prawosławnych mieszka w Polsce centralnej.

Pojawienie się ludności prawosławnej w Polsce związane jest z chrystianizacją Rusi w 988 r.¹ oraz z wielokrotną zmianą przebiegu wschodnich granic naszego państwa. W 981 roku znaczne obszary dzisiejszej wschodniej Polski zostały zdobyte przez księcia kijowskiego Włodzimierza Wielkiego i do połowy XIV w. prawie nieprzerwanie należały do książąt ruskich². Jednocześnie przez kilka stuleci trwał proces kolonizacji tych ziem. Na zasiedlanych obszarach powstawały osady. Niejednokrotnie zmieniały one właścicieli, o wiele z nich toczyły się zacięte boje pomiędzy Mazowszem, Polską, Rusią i Litwą. Wraz z zajmowaniem tych ziem przez książąt ruskich powstawały pierwsze cerkwie. W 1191 r. powstała murowana cerkiew pw. śś. Borysa i Gleba na Kołoczy (obecnie w Grodnie, Republika Białoruska). Do dzisiaj zachowały się jej ruiny. W 1240 r. w Mielniku istniała cerkiew z cudowną ikoną Matki Bożej. W 1341 r. ufundowano w Mielniku inną cerkiew, a katolicki kościół parafialny dopiero w 1420 r. W latach 1219-1220 książę halicko-włodzimierski Daniel³ założył w Uhrusku diecezję obrządku wschodniego oraz wybudował cerkiew katedralną i klasztor. Z kolei w latach 1237-1240 ten sam książę przeniósł siedzibę biskupstwa prawosławnego do Chełma. Biskupstwo łacińskie utworzono w Chełmie dopiero w 1358 r.

W przypadku Podlasia duży wpływ na ukształtowanie się sytuacji wyznaniowej miała kolonizacja osadnicza z końca XIV i z XV w. Wówczas bowiem zarysowała się granica pomiędzy obszarami zamieszkanymi przez katolików i prawosławnych. Na Białostoczczyźnie ta granica widoczna jest do dzisiaj. W owym czasie od zachodu przybywali osadnicy z Mazowsza, natomiast od wschodu i południowego wschodu ruscy osadnicy z Wołynia, którzy dotarli aż po okolice dzisiejszego Białegostoku i Cho-

roszczy. Tereny na północ od Supraśla kolonizowane były przez ruską ludność docierającą od strony Wołkowyska i Niemna. Z kolei na południu, w Karpatach, w rozwoju określonej sytuacji wyznaniowej dużą rolę odegrało osadnictwo rusko-wołoskie, z którego wywodzą się m.in. Łemkowie i Bojkowie. Pasterze „wołoscy” napływający z Bałkanów byli wyznawcami Kościoła Wschodniego. Największe nasilenie tego osadnictwa przypadało na wiek XVI.

Istotne znaczenie dla polskiego prawosławia miało powstanie samodzielnej, prawosławnej administracji kościelnej w Rzeczypospolitej. Jej początki sięgają XIV w.⁴, kiedy to w wyniku przejęcia przez Kazimierza Wielkiego ziem po ostatnim z książąt włodzimiersko-halickich w granicach Królestwa Polskiego znalazły się ziemie: przemyska, sanocka, halicka, lwowska, bełska, chełmska, ziemie nad górnym Bugiem, część Polesia i Wołynia. Terytorium to było zamieszkane przez ruską ludność prawosławną. Pod względem administracji kościelnej należało do metropolii kijowskiej. W 1370 r. Kazimierz Wielki doprowadził do utworzenia, a właściwie restytuowania metropolii halickiej⁵, która objęła swym zasięgiem obszar przyłączony do Rzeczypospolitej. Oprócz eparchii halickiej podporządkowano jej biskupstwa w Chełmie, Przemysłu, Turowie, Włodzimierzu i w Kamieńcu Podolskim. Co prawda, po niespełna pół wieku - w 1415 r. - została zlikwidowana, ale już wówczas w państwie Jagiellonów znajdowała się metropolia litewska mająca swą siedzibę w Kijowie⁶ i jej to właśnie podporządkowano ludność prawosławną Wołynia i Rusi Czerwonej.

Od XVII wieku zaczął postępować proces utraty samodzielności Kościoła prawosławnego w Polsce na rzecz patriarchatu moskiewskiego. W myśl traktatów kończących wojnę polsko-rosyjską Rosja przejęła Ukrainę Zadnieprzańską wraz z Kijowem, w wyniku czego terytorium metropolii kijowskiej (czyli tej obejmującej obszary Rzeczypospolitej) zostało podzielone, a metropolita kijowski znalazł się w formalnej zależności od patriarchatu moskiewskiego. Na mocy traktatów z 2. poł. XVIII w. Kościół prawosławny w Rzeczypospolitej stał się częścią składową Kościoła moskiewskiego. Co prawda, na Sejmie Czteroletnim podjęto uchwałę o usamodzielnieniu się Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej, ale nie weszła ona w życie z powodu II rozbioru Polski.

Kolejnym etapem było wzmocnienie wpływów Kościoła prawosławnego na terenach podporządkowanych Rosji w okresie zaborów. W granicach Cesarstwa znalazła się wówczas Białostoczczyzna. Prawosławie rozprzestrzeniło się także na obszar Królestwa Polskiego.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. w granicach państwa znalazły się ziemie zamieszkane przez prawosławnych. Utworzono pięć prawosławnych diecezji: warszawsko-chełmską, wołyńską, poleską, grodzieńsko-nowogrodzką i wileńską. Patriarcha Moskwy i Wszechrusi przyznał Kościołowi prawosławnemu w Polsce szeroką autonomię, ale nie uznał autokefalii nadanej w 1924 r. przez patriarchat Konstantynopola. Ostatecznie Kościół ten otrzymał autokefalię w 1948 roku.

Po zakończeniu II wojny światowej nastąpiły poważne zmiany w rozmieszczeniu ludności prawosławnej. W wyniku przymusowej akcji przesiedleńczej „Wisła” prawosławni pojawili się na ziemiach zachodnich i północnych powojennej Polski (w województwach⁷: olsztyńskim, koszalińskim, wrocławskim, szczecińskim, zielonogórskim).

Omawiając historię Kościoła prawosławnego w Polsce, nie sposób pominąć tak znaczącego wydarzenia, jakim było zawarcie unii brzeskiej, podpisanej w Rzymie w 1595 r., a ogłoszonej na synodzie w Brześciu w roku 1596. Część hierarchów prawosławnych w Rzeczypospolitej poddała się wówczas pod zwierzchnictwo papieża. Doszło więc do rozłamu w Kościele prawosławnym, w wyniku którego powstał Kościół unicki. Został on wówczas uznany za jedyny Kościół obrządku wschodniego na terenach Rzeczypospolitej, a prawosławie utraciło na blisko trzydzieści lat charakter oficjalnie uznawanego wyznania. Później po odzyskaniu przez prawosławnych swojej hierarchii istniały w Rzeczypospolitej dwa Kościoły obrządku wschodniego. Wierni obu wyznań zamieszkiwali obok siebie, a to było źródłem wielu konfliktów. Dwieście lat później nadszedł zły czas dla Kościoła unickiego. W XIX wieku w okresie zaborów na ziemiach podporządkowanych Cesarstwu Rosyjskiemu, w tym także w Królestwie Polskim, prowadzono politykę skierowaną przeciwko temu Kościołowi. Ostatecznie dokonano jego kasaty - w 1839 r. w Cesarstwie i w 1875 r. w Królestwie Polskim. Unicy otrzymali nakaz przejścia na prawosławie. Wiele rodzin za niepodporządkowanie się wywieziono w głąb Cesarstwa. Wydano też zarządzenie zabraniające prawosławnym zmieniać wyznanie. Gdy w 1905 r. ogłoszono ukaz tolerancyjny, większość byłych unitów przeszła na obrządek łaciński. Zupełnie inna sytuacja miała miejsce na terenie zaboru austriackiego - w Galicji. Kościół unicki, od 1772 r. nazywany grekokatolickim (grekokatolickim), funkcjonował tam bez większych problemów. Gdy w 1918 r. Polska odzyskała niepodległość, utworzono trzy biskupstwa grekokatolickie w ramach metropolii lwowskiej. Do pewnych perturbacji doszło w latach 30. obecnego stulecia w Galicji, gdzie nastąpiło zjawisko przechodzenia wyznawców kościoła grekokatolickiego na prawosławie. W poszczególnych powiatach - jasielskim, krośnieńskim, gorlickim, nowosądeckim - wyznanie zmieniło od 20% do 50% ludności. Było to wynikiem oporu ludności łemkowskiej wobec nasilającej się nacjonalistycznej agitacji ze strony grekokatolickich duchownych ukraińskich przybywających tu z głębi Ukrainy. Po II wojnie światowej, w 1946 r., Kościół unicki w Polsce przestał oficjalnie istnieć. Funkcjonował niejako półlegalnie, a uznano go dopiero w 1990 r.

Wróćmy teraz do prawosławia i do czasów współczesnych. Polski Kościół Prawosławny jest autokefaliczny, czyli niezależny od jakiegokolwiek pozakrajowej władzy duchownej czy świeckiej i równy w prawach ze wszystkimi Prawosławnymi Kościołami Autokefalicznymi. W sprawach dogmatycznych i kanonicznych zachowuje jedność z Powszechnym Kościołem Prawosławnym. Naczelną władzę kościelną stanowi Święty Synod Biskupów. Na jego czele stoi metropolita.

Pod względem administracyjnym Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny stanowi metropolię warszawską, która składa się z jednej archidiecezji: warszawsko-

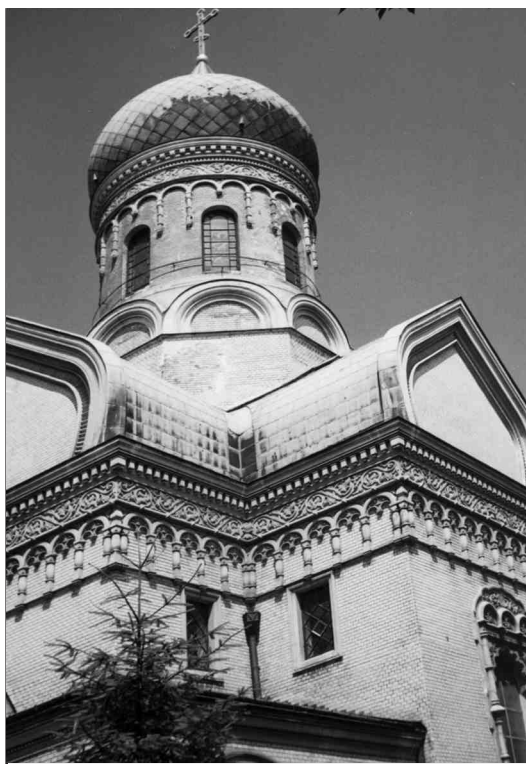
Ryc. 1.
Rozmieszczenie parafii prawosławnych w Polsce.

bielskiej oraz pięciu diecezji: białostocko-gdańskiej, lubelsko-chełmskiej, przemysko-nowosądeckiej, łódzko-poznańskiej i wrocławsko-szczecińskiej. Każda z diecezji składa się z dekanatów, w skład których wchodzi parafie wraz z filiami. W Polsce jest ponad 240 parafii, nieco ponad 300 prawosławnych obiektów sakralnych (cerkwi i kaplic). Funkcjonuje sześć klasztorów prawosławnych - trzy męskie i trzy żeńskie. Cztery spośród nich wznowiły swoją pracę lub powstały w ostatnim okresie. Od czasu II wojny światowej do lat 80. istniały jedynie klasztory w Jabłecznej i na „Świętej Górze” k/Grabarki. Męskie klasztory znajdują się w Jabłecznej, Supraślu i Ujkwicach k/Żurawicy. Dwa pierwsze mają starą metrykę, ostatni zaś powstał zupełnie

niedawno i w zupełnie nowym miejscu. Żeńskie klasztory znajdują się na „Świętej Górze” k/Grabarki, w Wojnowie i Białymstoku. Siedziba metropolii znajduje się w Warszawie, gdzie ponadto funkcjonuje Seminarium Duchowne i Sekcja Teologii Prawosławnej w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej. Metropolia warszawska prowadzi stałą działalność wydawniczą, publikując czasopisma, kalendarze, modlitewniki, katechizmy, publikacje z zakresu teologii i historii prawosławia.

Jak już wspomniano na wstępie, najbardziej „prawosławnym obszarem” w Polsce jest Białostoczczyzna. Około 40% spośród wszystkich parafii prawosławnych znajduje się właśnie na Białostoczczyźnie. Ponad połowa kapłanów pełni tam swoją posługę. Mieszka tam przeszło połowa wiernych. Największe zagęszczenie ludności prawosławnej występuje w południowej części województwa białostockiego, malejąc stopniowo w kierunku zachodnim i północnym.

Natomiast na południu obszar ten kończy się nagle, a jego granicę stanowi rzeka Bug. Tereny te od stuleci zamieszkiwane były przez prawosławnych, a właściwie przez ludność mieszaną bo i katolicką, i prawosławną, i tak jest do dzisiaj. Taki stan utrwalony przez wieki wydaje się być naturalny. Pogląd na sytuację może dać spojrzenie na mapę rozmieszczenia cerkwi. Największe ich zagęszczenie występuje właśnie w południowej części województwa, po czym zmniejsza się w kierunku zachodnim i północnym. Spotykane często cerkwie stanowią nieodłączny element krajobrazu, który stanowi o jego charakterze. W Białymstoku, w Bielsku Podlaskim, w Hajnówce i w Siemiatyczach znajduje się po kilka parafii prawosławnych. Część z nich powstała w ciągu ostatnich dziesięciu lat. W Białymstoku na przykład jeszcze dziesięć lat temu było sześć parafii, a obecnie jest jedenaście. W ostatnim czasie wybudowano też wiele świątyń. Niektóre z nich są bardzo okazałe, jak na przykład cerkiew pw. Świętej Trójcy w Hajnówce czy też cerkiew Świętego Ducha w Białymstoku. Powstają też maleńkie cerkiewki, najczęściej w miejscu poprzednich, zwykle zniszczonych w pożarach - jak np. w Kruszynianach. W większości małych

Cerkiew św. Jana Chrzciciela w Warszawie.
(fot. autorka)

Cerkiew w Giżycku. (fot. autorka)

miejsowości istnieje zazwyczaj jedna świątynia - albo katolicka, albo prawosławna. Jedynie większe miejscowości posiadają i kościół i cerkiew jednocześnie.

Na Białostocczyźnie znajduje się znane wielu ludziom miejsce, określane jako centrum polskiego prawosławia - „Święta Góra Przemienienia Pańskiego” koło miejscowości Grabarka (9 km na wschód od Siemiatycz). Na główne uroczystości odbywające się tu w dniu święta Przemienienia Pańskiego - 19 sierpnia (wg kalendarza juliańskiego) - przybywają najwyżsi dostojnicy kościelni. Co roku przybywa od kilku do kilkunastu tysięcy osób. Organizowana jest piesza pielgrzymka z Białegostoku. Jest to najliczniej odwiedzane sanktuarium prawosławne w Polsce. Większe uroczystości odbywają się także 6 listopada w dniu święta Matki Bożej Pocieszycielki, 19 stycznia w święto poświęcenia wody, czyli Jordan oraz w maju, kiedy to przybywa przede wszystkim młodzież.

Na „Świętej Górze” znajduje się cerkiew pw. św. Marty i Marii i powstała w 1947 r. żeński klasztor prawosławny, do niedawna jedyny żeński klasztor oraz jeden spośród dwu w ogóle istniejących w Polsce powojennej. Do niedawna - bowiem obecnie jest już kilka innych klasztorów. To, co nadaje szczególnego charakteru temu miejscu, to krzyże. Krzyże pokutne od dawna przynoszone przez wiernych - powbijane w ziemię, poprzywiązywane do drzew - gęstym szpalerem, niczym las, otaczają cerkiew. Pierwszy krzyż miał stanąć tu około 1710 r. jako votum ofiarne dla ocalenia ludności od szalejącej tu wówczas epidemii cholery. Z biegiem lat miejsce poszło w zapomnienie, by ponownie stać się odwiedzanym w końcu XIX w. Ale szczególnego znaczenia dla polskich prawosławnych „Święta Góra” nabrała po II wojnie światowej. Stało się zwyczajem, że prawosławni przybywający na sierpniowe uroczystości na „Świętą Górę” przynoszą ze sobą krzyże. Liczbę krzyży szacuje się na około 9 tysięcy. Nagromadzenie krzyży pokutnych znane jest także z innych miejsc, ale tylko to jedno osiągnęło takie rozmiary i w dalszym ciągu żywa jest tradycja przynoszenia krzyży. Sława tego miejsca wykroczyła przy tym poza kręgi prawosławne.

Na północ od Białegostoku położona jest miejscowość o nazwie Supraśl - ośrodek o starym rodowodzie, gdzie mieści się męski klasztor prawosławny. Jego koleje były dość zawile, co stało się m.in. przyczyną sporów toczonych wokół niego w ostatnim czasie. Dotyczyły one praw do przejęcia tego obiektu. Obecnie staje się ośrodkiem prawosławia o ponadlokalnym znaczeniu.

Klasztor prawosławny założono w 1498 r. w Gródku nad rzeką Supraśl, a w 1500 r. przeniesiono go na inne miejsce, gdzie z czasem powstała osada Supraśl. W XVI wieku klasztor suprański cieszył się największym prestiżem spośród innych znajdujących się na Podlasiu - w Narwi, Bielsku, Zabłudowie, Drohiczyń. Liczył wówczas dwustu zakonników. Po nieco ponad stu latach istnienia, na początku XVII w., klasztor przeszedł we władanie unickiego zakonu bazylianów, w rękach którego pozostał przeszło dwieście lat. W 1824 r. zakon został zlikwidowany przez władze rosyjskie. W 1838 r. w klasztorze osiedli mnisi prawosławni i przebywali w nim do wybuchu I wojny światowej. Potem nastąpiła przerwa w jego działalności i dopiero w listopadzie 1984 r. wznowiono życie monastyczne. Przystąpiono też do odbudowania cerkwi wysadzonej w 1944 r. Cerkiew w Supraślu była jednym z nielicznych przykładów świątyń prawosławnych wybudowanych w stylu gotyckim (występowały tylko na terenach Rzeczypospolitej). Jako ciekawostkę można podać, że w 1823 roku w bibliotece klasztornej odnaleziono zabytek piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego z XI wieku zwany „Kodeksem Supraskim”.

Na Białostocczyźnie położony jest także Drohiczyń, w którym w wyjątkowo malowniczej scenerii, nad Bugiem, odprawia się liturgię święcenia wody w święto Chrztu Pańskiego, tzw. Święto Jordan, obchodzone przez kościół prawosławny 19 stycznia.

Inny charakter aniżeli Białostocczyzna posiadają obszary położone na południe od środkowego Bugu, poczynając od południowego Podlasia, poprzez Chełmszczy-

Cerkiew w Giżycku. (fot. autorka)

znę, a sięgające na południu po Bieszczady i dalej na zachód po Beskid Niski. Mimo że początki prawosławia sięgają tam setek lat wstecz, to jednak wiele późniejszych wydarzeń sprawiło, że obecnie prawosławni nie tworzą tak zwartych skupisk jak w białostockim i są w znacznie większym stopniu wymieszani z ludnością katolicką. I chociaż także i tam występują rejony o sporym zagęszczeniu parafii prawosławnych, to są one jednak znacznie mniejsze aniżeli na Białostocczyźnie.

Największe zgrupowanie cerkwi występuje we wschodniej części województwa białkopodlaskiego, w rejonie przygranicznym na odcinku od Terespoła po Sławatycze i dalej w północnej części województwa chełmskiego, w rejonie miejscowości Horostyta. Poza tym cerkwie występują w kilkunastu miejscowościach rozrzuconych na obszarze województw białkopodlaskiego, chełmskiego, lubelskiego i zamojskiego.

Na południowym wschodzie Polski można wyróżnić trzy rejony występowania cerkwi. Pierwszy z nich - o sporej rozciągłości z kilkoma tylko cerkwiemi - znajduje się we wschodniej części województwa przemyskiego. Drugi o większej liczbie cerkwi znajduje się w dolinie Sanu i Oslawy, rozciągając się od Sanoka na północy po Komańczę na południu, a trzeci - największy - w Beskidzie Niskim od Gorlic na północy po Wysową na południu oraz od Polan na wschodzie po Krynicę - położoną już w Beskidzie Sądeckim - na zachodzie

W południowej części Podlasia, w Jabłecznej, nad samym Bugiem znajduje się klasztor prawosławny - ośrodek o wielkich tradycjach. Jest drugim po „Świętej Górze Przemienienia Pańskiego” koło Grabarki najliczniej odwiedzanym prawosławnym sanktuarium w Polsce. Główne uroczystości odbywają się tu 25 czerwca i związane są ze świętem patrona cerkwi - św. Onufrego.

Z dokumentów historycznych wynika, że monaster powstał w latach 1497-1498 a założycielem jego byli właściciele Jabłecznej - Zaberezińscy. W XVII w., gdy wszystkie okoliczne parafie przystąpiły do unii, monaster jabłeczyński był jedynym ośrodkiem prawosławnym na południowym Podlasiu. Także i później nigdy nie przystąpił do unii.

Znajdująca się tam obecnie świątynia to budowla z 1 poł. XIX wieku. Oprócz głównej świątyni znajdują się tu także dwie kaplice i zabudowania klasztorne. W cerkwi znajduje się uznawana za cudowną ikona św. Onufrego. Historycy datują ją na XII-XIII w. Od 1983 r. przy ikonie przechowywane są relikwie Świętego przywiezione z Włoch. W świątyni znajduje się ponadto szczególnie czczona ikona Matki Boskiej Jabłeczyńskiej.

Kolejny klasztor męski znajduje się w Ujkowicach k/Żurawicy (woj. przemyskie). Jest to jeden z ośrodków powstałych w ostatnim czasie.

Na południu kraju lokalnym ośrodkiem kultu jest Góra Jawor zwana przez prawosławnych Świętą Górą Jawor. Położona jest w okolicy miejscowości Wysowa przy granicy państwowej Polski i Słowacji. Nabożeństwa odbywają się tam dwa razy w roku - 12 lipca w dniu św. Piotra i Pawła oraz 14 października w święto Opieki Matki

Cerkiew w Krynicy. (fot. autorka)

Boskiej. Uczestniczą w nich wierni z okolicznych parafii. Ostatnimi czasy na uroczystości lipcowe zjeżdżają także Łemkowie - szczególnie młodzież - z całej Polski.

Bieszczady i Beskid Niski to obszar, którego krajobraz w wyjątkowy sposób, jak chyba żaden inny w kraju, nasycony jest przepięknymi, pełnymi uroku cerkiewkami tworzącymi niepowtarzalny klimat. Ale ich znakomita większość to cerkwie wybudowane przez grekokatolików, a obecnie najczęściej użytkowane przez kościół rzymskokatolicki. Obszar ten zamieszkują i rzymskokatolicy i grekokatolicy, i prawosławni, a charakterystyczną miejscowością jest Komańcza, gdzie znajdują się świątynie wszystkich trzech wyznań.

Inny obraz przedstawia prawosławie na ziemiach zachodnich i północnych naszego kraju, które po II wojnie światowej znalazły się w granicach Polski. W wyniku powojennej akcji przesiedleńczej „Wisła” na ziemiach tych znalazła się dość znaczna liczba ludności prawosławnej. Funkcjonuje tu stosunkowo dużo parafii. Prawosławni tworzą tu spore skupiska i są niejednokrotnie bardzo aktywni w życiu religijnym. Najwięcej parafii jest na Dolnym Śląsku. W dwóch województwach: legnickim i wrocławskim jest ich łącznie piętnaście. Dla porównania podam, że w województwie białkopodlaskim jest również piętnaście parafii. Jednak w odróżnieniu od Polski wschodniej i południowo-wschodniej świątynie prawosławne nie są tu jakoś szczególnie widoczne. Odległości dzielące poszczególne parafie są tu znacznie większe aniżeli

na wschodzie kraju, a ponadto brak jest charakterystycznych, pod względem architektonicznym, budowli. Większość cerkwi mieści się bowiem w dawnych kościołach ewangelickich, których wygląd w niczym nie przypomina cerkwi na wschodzie czy w centrum kraju.

Ziemie położone pomiędzy wschodem i południowym wschodem kraju a zachodem i północą a więc ziemie, nazwijmy umownie, Polski centralnej - to obszar, gdzie prawosławnych spotyka się sporadycznie; tworzą oni odizolowane niewielkie grupy, praktycznie niewidoczne. Na bardzo rozległym obszarze jest tylko kilkanaście parafii, przede wszystkim w miastach wojewódzkich.

Prawosławie istniejące na ziemiach polskich od wielu stuleci obecne jest także i dzisiaj. Jego obraz jest bardzo zróżnicowany w zależności od regionu, co wyraża się w liczbach: wiernych, posługujących księży, cerkwi, zakładanych i likwidowanych parafii, a także w czymś, czego nie da się policzyć i co jest znacznie trudniejsze do uchwycenia - w kultywowaniu tradycji, w sposobie wyrażania religijności i aktywności w życiu religijnym.

Przypisy:

¹ Chrystianizacji Rusi dokonano w obrządku wschodnim. Nastąpiło to jeszcze przed Schizmą Wschodnią, do której doszło w 1054 r.

² W wyniku rozpadu Księstwa Kijowskiego na dzielnice w XI w. ziemie te weszły w skład księstwa wołyńskiego, zaś po jego zjednoczeniu z księstwem halickim, w skład księstwa halicko-włodzimierskiego. Ziemia brzeska i drohicka należały do połowy XII w. do książąt turawsko-pińskich, a w końcu XII w. powstało nawet samodzielne księstwo drohickie.

³ W 1217 roku książę Daniel przeniósł stolicę swego księstwa z Halicza do Uhruska, a w latach 1219-1220 wybudował tam gród obronny, następnie w latach 1237-1240 przeniósł stolicę do Chełma.

⁴ Kazimierz Wielki przejął ziemie po księciu Jerzym Bolesławie Trojdenowiczu w latach 1344-1366.

⁵ Po przyjęciu chrztu przez Włodzimierza Wielkiego utworzona została w Księstwie Kijowskim metropolia z siedzibą w Kijowie. W XII w. nastąpił rozpad feudalny Rusi na wiele mniejszych księstw. W niektórych, w XIII i XIV w., podjęte zostały próby utworzenia ośrodków władzy cerkiewnej, niezależnych od metropolitów kijowskich. Trzykrotnie tworzone metropolie halicką (za trzecim razem uczynił to Kazimierz Wielki), a dwukrotnie litewską.

⁶ Z czasem nastąpiły zmiany w obrębie samej metropolii kijowskiej, utworzonej w czasach panowania Włodzimierza Wielkiego. W wyniku najazdów mongolskich metropolici kijowscy przenieśli swą siedzibę do Moskwy (ok. 1330 r.), a z kolei Kijów w 1363 r. dostał się pod panowanie Litwy i został siedzibą metropolii litewskiej. W 2 poł. XIV w. były więc dwie metropolie (nie licząc istniejącej przejściowo metropolii halickiej) mające siedziby w Moskwie (dla Rusi) i w Kijowie (dla Litwy). Kiedy w 1385 r. Polska i Litwa połączone zostały unią personalną, metropolia litewska znalazła się w państwie Jagiellonów. Ówczesne ogromne terytorium Litwy zamieszkiwała przede wszystkim ruska ludność prawosławna.

⁷ Podano według podziału administracyjnego z 1950 roku. W 1946 roku kraj podzielono na 14 województw. W czasie akcji przesiedleńczej „Wisła” nie istniały jeszcze wymienione w tekście województwa: koszalińskie i zielonogórskie. Powstały one dopiero w roku 1950.

Literatura:

Banasiak S., 1963

Działalność osadnicza Polskiego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-47, Poznań, Prace Instytutu Zachodniego, nr 35.

Bendza M., 1982

Prawosławna diecezja Przemyska w latach 1596-1681. Studium historyczno-kanoniczne, Warszawa, Chrześcijańska Akademia Teologiczna.

Chodynicki K., 1934

Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632, Warszawa, Kasa im.Malinowskiego.

Czeranowski F., 1966

W białskim powiecie, Warszawa, Książka i Wiedza.

Gastpary W., 1979

Historia Kościoła w Polsce, Warszawa, Chrześcijańska Akademia Teologiczna.

Grabarka, 1985, Tygodnik Podlaski, nr 8.

Historia Kościoła w Polsce (red. Kumor B., Obertyński Z.), 1979, t.2, cz.1-2, Poznań-Warszawa, Pallotinum.

Kłoczowski J., 1987

Dzieje chrześcijaństwa polskiego, t.1, Paryż, Editions du Dialogue.

Kosiński L., 1960

Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950r., „Dokumentacja Geograficzna”, Warszawa PAN.

Kwilecki A., 1974

Łemkowie. Zagadnienia migracji i asymilacji, Warszawa, PWN.

Mironowicz A., 1983

Grabarka, *Więź* nr 5.

Mironowicz E., 1987

Monaster św.Onufrego, Tygodnik Podlaski nr 6.

Monaster św.Onufrego w Jabłecznej, Warszawa, Warszawska Metropolia Prawosławna.

Olszewski D., 1983

Dzieje chrześcijaństwa w zarysie, Katowice, Księgarnia św.Jacka.

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Wykaz adresowy na 1997 rok, 1997,

Warszawa, Prawosławna Metropolia Warszawska.

Sandowicz T., 1981

Góra Jawor w Wysowej, Tygodnik Podlaski nr 1.

Sosna G., 1977

Mielnik Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, nr 1.

Stolarczyk S., 1981

Nadbużańskie Podlasie, Białystok, KAW.

Supraśl, 1986 Tygodnik Podlaski, nr 3.

Tomaszewski J., 1963

Z dziejów Polesia 1921-1939. Zarys stosunków społeczno - ekonomicznych, Warszawa Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Umiński J.,

Historia Kościoła, Opole, Wydawnictwo diecezjalne Św. Krzyża.

Z dziejów prawosławia II Rzeczypospolitej Polskiej, 1986

Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego nr 1/2.

Geography of the Orthodox Church in Poland

(SUMMARY)

The Orthodox Church is the second largest religious community in Poland and it amounts, depending on the source of information, from 500,000 to 1 mln the faithful.

Orthodox people live in Poland as a result of baptism of Russia in 988 as well as continuous changes of the east border of the Polish land. Together with Russian people settling down on the present land of East Poland, first the Orthodox churches were founded. It is known that they were built in Mielnik, Uhrusk and Chełm in XII and XIII centuries.

Creation of an independent Orthodox church administration in Poland played an important role. It was started in 1370 when Casimir the Great established the metropolitane of Halicz. Short after that the Lithuanian metropolitane was in Jagiellonian country too.

Since XVII century a gradual loss of independence of the Orthodox Church in Poland was taking place and in the second half of XVIII century the Orthodox Church in Poland became an integral part of Moscow Church. In XIX century the Orthodox Church made a stronger influence on the areas which at the times of partitions belonged to Russian Empire. That influence spread also over the Polish Kingdom depended on Russia. In 1918 the Orthodox Church in Poland got a broad autonomy and in 1948 it got an autocephaly.

In the history of the Orthodox Church in Poland an important event was the Union of Brest announced at a synod at Brest in 1596. It resulted in a breakup in the Orthodox Eastern Church and a creation of the Uniat Church (the Greek Catholic Church).

The Polish Orthodox Church is autocephalic one. In terms of administrative division it makes a metropolitane of Warsaw which consists of one archdiocese – Warsaw-Bielsk and five dioceses: Białystok-Gdańsk, Lublin-Chełm, Przemyśl-Nowy Sącz, Łódź-Poznań, Wrocław-Szczecin. There are more than 240 parishes, slightly over 300 orthodox churches and chapels, three monasteries and three convents.

About 40% of all Orthodox parishes can be found in the Białystok region. More than half of priests work there and over half of Orthodox Church members live there. It is in Białystok region that the centre of the Orthodox Church in Poland can be found - the Holy Hill of the Transfiguration of Our Saviour, near Grabarka village, 9 km east off Siemiatycze.

On the areas that lie south off the Bug River, Orthodox people live in not so compact communities as in the Białystok region and they are also much more mixed with Catholics but there are still widely known centres of the Orthodox Church.

In south Podlasia there is an Orthodox monastery in Jableczna, the second, after the Holy Hill near Grabarka, on the list of the most often visited Orthodox sanctuaries in Poland.

In the south of the country there is Jawor Hill, a local centre of Orthodox believers. In the west and north parts of Poland, which are the areas included in the territory of Poland after the II World War, many Orthodox parishes can be found there now. As a result of deportation, Orthodox people were moved there. In central Poland the Orthodox faithful are hardly noticeable.

The history of the Orthodox Church on Polish land is long. Nowadays Orthodox people live all over the country but the number of the faithful and the number of parishes and servicing priests differs from place to place.